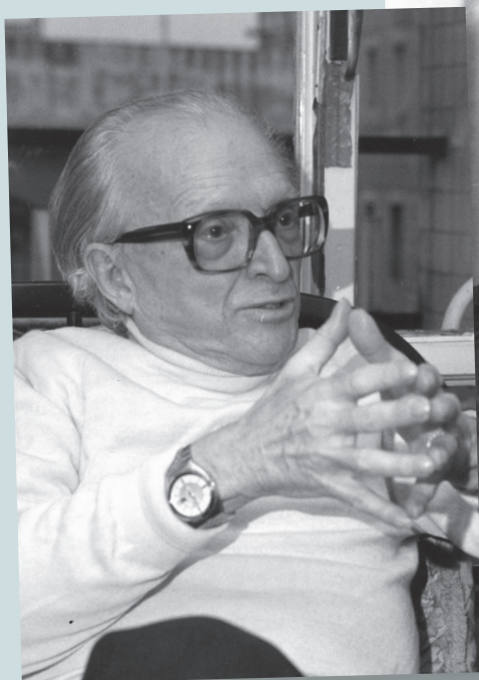

A cura de Francesc Galera

EPISTOLARI CALDERS-TÍSNER

Biblioteca Miquel dels Sants Oliver / 55

55

biblioteca
Miquel dels Sants Oliver

Col·lecció impulsada pel Departament
de Filologia Catalana i Lingüística General
de la Universitat de les Illes Balears
i dirigida per Josep Massot i Muntaner
i per Joan Mas i Vives

EPISTOLARI CALDERS-TÍSNER

A cura de Francesc Galera

EDICIONS UIB

PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

2020

Universitat
de les Illes Balears

Edicions
UIB

Publicacions de l'Abadia
de Montserrat

Primera edició, octubre de 2020

© Hereus de Pere Calders i d'Avel·lí Artís Gener, 2020

La propietat d'aquesta edició és de Publicacions de l'Abadia de Montserrat (c/Ausiàs Marc, 92-98 — 08013 Barcelona) i de la Universitat de les Illes Balears (Edicions UIB. Cas Jai. Campus universitari. Cra. de Valldemossa, km 7.5. 07122 Palma, Illes Balears).

ISBN: 978-84-9191-151-7 (Publicacions de l'Abadia de Montserrat)

ISBN: 978-84-8384-433-5 (UIB)

Dipòsit legal: B. 18316-2020

Imprès a Gráficas Rey

1. PRESENTACIÓ

En la literatura catalana contemporània, hi ha poques relacions personals d'amistat tan sòlides, tan llegendàries i tan complementàries com les que van establir Avel·lí Artís-Gener, *Tísner*, (1912-2000) i Pere Calders (1912-1994), i que s'inicia molt aviat, a l'època de l'escola. Aquest darrer ho relata en els termes següents:

En Tísner i jo hem tingut vides paral·leles, sense triar-ho. Però amb molts motius per celebrar-ho. Els nostres pares ja eren amics, nosaltres dos vam néixer el mateix any a la mateixa ciutat i anàrem plegats a la mateixa escola de primers estudis i després a l'Escola Superior de Belles Arts. Teníem una forta vocació per a l'art i per a les lletres, ens va atreure el periodisme des de molt joves i ens unia —factor decisiu— un sentiment de nacionalisme radical que sempre ha contribuït a unes afinitats profundes.¹

I Avel·lí Artís-Gener, amb motiu de l'atorgament a Pere Calders del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes de 1986, quan

1. Parlament de Pere Calders a l'acte de lliurament del Premi d'Honor Jaume I (conegut actualment com a Premi d'Honor Lluís Carulla) de 1986 a Avel·lí Artís-Gener. Conservat al Fons Pere Calders de la Universitat Autònoma de Barcelona.

escrivia per què li havien demanat justament a ell que fes una glossa dels honors del guardonat, completava aquesta imatge:

La meva acceptació de l'encàrrec —ultra el formigueig fraternal— és justificada per una raó considerable: ningú més, absolutament cap altra persona del món, no coneix en Pere Calders des de fa més anys que jo, setanta, per dir les coses amb exactitud. [...] Afirmo rotundament que ningú no pot superar el meu rècord, ni tan sols la senyora Rosa Artís-Gener de Calders, perquè parlo d'una època tan llunyana que ella ni tan sols sabia caminar. En aquests setanta anys, atapeïts de relació activa i de situacions estranyes i compartides entre en Pere i jo, descomptades aquelles pauses fortuïtes com ara són l'acabament de les nostres escolaritats, la guerra i un mes i escaig d'exili, ens hem vist gairebé cada dia. Ultra l'escola primària, hem fet plegats Belles Arts, periodisme, sàtira política, camp de concentració, exili, pintura i cinema d'afecionats. Ambdós hem anat d'acord en una pila de coses i hem divergit en una altra bona muntanya. Ara que en faig balanç, em fa goig de comprovar que les discrepàncies han estat en coses supèrflues i que les coincidències, en canvi, s'han produït respecte als fets transcendents.²

En aquest concís recorregut vital que tracen Artís-Gener i Calders convé afegir-hi, com Tísner mateix assenyala al text anterior, un lligam gairebé de sang: amb el matrimoni entre Pere Calders i Rosa Artís el 1943, germana de Tísner, van esdevenir cunyats, i la familiaritat amical va esdevenir, simplement, família.

La correspondència que tenim a les mans, tanmateix, no ens mostra pas tota aquesta part llarga de vida que van estar junts, sinó que precisament se circumscriu —llevat d'algunes poques missives, gairebé anecdòtiques per l'escassetat en nombre i per l'aïllament temporal— a aquestes «pauses fortuïtes», és a dir, a les etapes de la vida en què van haver d'estar separats. Responen, simplement, a una necessitat, tant de l'un com de

2. El parlament d'Artís-Gener fou publicat a *El Temps*, any III, núm. 103, 1986, p. 52-53, amb el títol «Pere Calders, infant».

l'altre, d'emplenar aquest buits vitals i perpetuar un contacte que no s'havia de tallar mai.

Les cartes conservades es divideixen en dos grans grups temporals. El primer d'aquests dos grans períodes el situem l'any 1939, i es correspon amb les missives enviades per Pere Calders durant l'estada que va fer al *château* de Roissy-en-Brie amb altres il·lustres escriptors catalans, mentre que Tísner va romandre, amb la família, a la residència per a intel·lectuals refugiats habilitada en un vella caserna de bombers de Tolosa de Llenguadoc.

D'aquesta època només ens han pervingut les missives de Calders. Tal com ho relata ell mateix, l'estada a Roissy és una espai d'una certa indolència, derivada de la manca d'activitat i d'uns estàndards de vida gairebé epicuris, que es concreta clarament en les primeres paraules de tot el recull: «menjar, beure i no fer res». Tanmateix, l'èmfasi amb què apareixen no emmascaren del tot el desassossec propi de qui viu en permanent compàs d'espera, pendent de resoldre un futur que s'ennegreix amb rapidesa. A més a més, aquest primer grup conforma un gruix textual prou important d'un episodi de l'exili intel·lectual català del qual no s'han conservat gaires documents. Les descripcions dels llocs, de les actituds i dels hostatjats a l'*auberge de jeunesse* de Roissy, passades pel prisma caldersià, ofereixen una bella panoràmica d'uns mesos en què la colònia catalana viu una espera allargassada i plena d'incertesa.

Atès que no s'han conservat les cartes que va enviar Avel·lí Artís-Gener, hi ha una certa descompensació en el diàleg, que només podem refer a través dels ecos tísnerians que es trasllueixen en les escrites per Calders. Amb tot, el flux de la conversa és tan viu i tan immediat que la situació de Tísner i la seva família no ens queda totalment oculta.

En aquest primer grup és fàcil observar-hi una certa dependència emocional de Calders amb Tísner i la seva germana Rosa, però també amb la resta del clan Artís: les referències a Raimon Artís Gener són freqüents, així com la consideració cap a Avel·lí Artís i Balaguer, a qui Calders anomena «el pare». En el trasbals de buscar una sortida de la incerta estada a França, la voluntat de Calders de lligar el seu destí amb el de l'amic Tís-

ner i família és ben evident, amb frases tan sentides com ara «abraça tots els teus, que són els meus».

El flux epistolar de l'exili a França i de l'emigració a les Amèriques s'atura quan, salvades tot un seguit de peripècies vitals, els dos companys es retroben a la Ciutat de Mèxic. S'obre, aleshores, un parèntesi postal, trencat únicament per un exigu telegrama de felicitació d'aniversari datat el 1943, que serveix com a recordatori enjogassat de la pregona intimitat durant els més de vint anys compartits a Mèxic.

Després d'aquest silenci, que es correspon escrupolosament amb la durada de l'exili de Pere Calders, trobem un altre gran grup de cartes que comprèn el període entre la tornada a Catalunya de Calders, l'any 1962, i el retorn de Tísner l'any 1965. D'aquesta etapa s'han conservat les missives d'ambdós escriptors, per la qual cosa ha estat possible reconstruir completament el diàleg epistolar, vivíssim, i encara amb l'afegit d'una carta escrita per Louise Mercadet, muller d'Artís-Gener, que resulta necessària per completar el torrent postal i narratiu. Així mateix, l'aparició de Rosa Artís i de Louise Mercadet és prou freqüent en les cartes mexicanes, on hi sol haver afegits manuscrits seus a les epístoles dels esposos, que sovint arrodoneixen l'ambient de familiaritat que es tracta en molts passatges de les cartes. D'aquest període és pertinent remarcar les notícies sobre l'adaptació a la Barcelona de la dècada de 1960 de la família Calders, i la insistència amb què els retornats demanen als Artís, submergits en un llarguíssim vol i dol, que deixin enlloc Mèxic i tornin a casa.

Més enllà d'aquest període tan prolix, que s'acaba ben bé quan Tísner i família s'embarquen per viatjar definitivament cap a Catalunya, hi trobem quatre altres comunicacions esparses, més descontextualitzades i menys centrades en qüestions personals, però que permeten acabar de recrear una relació per escrit que s'allarga durant 47 anys.

La riquesa estilística el conjunt és evident, i en destaca el fet que, amb pocs matisos, es mantingui al llarg dels anys un mateix to afectuós i íntim, on ben sovint, i no podria ser d'altra manera amb aquest dos interlocutors, l'humor hi és present.

Tant és així que, fins i tot en algunes cartes l'emissor, que per qüestió d'espai es veu constret a escatimar algunes informacions, no pot estar-se d'afegir un acudit o una humorada que sap que plaurà al sol·lícit receptor.

La correspondència que presentem permet entrar en una intimitat forjada al caire d'unes vides paral·leles fetes per ser viscudes juntes i en harmonia. Són vides que, si per imperatius vitals s'havien de separar geogràficament, també per imperatius vital, i literari, s'havien de retrobar en unes cartes delicioses que constitueixen un comerç epistolar de primer nivell.

2. CRITERIS D'EDICIÓ

Les cartes originals es conserven, d'una banda, al Fons Pere Calders de la Universitat Autònoma de Barcelona, i, de l'altra, al Fons Avel·lí Artís-Gener (Tísner) de la Biblioteca de Catalunya.

Totes les cartes es presenten en rigorós ordre cronològic, de manera que, quan ha estat possible recuperar tant les missives de Pere Calders com les d'Avel·lí Artís-Gener, es pot seguir l'intercanvi epistolar amb l'ordre en què es va produir. Les notes al peu proporcionen informació sobre les persones i els fets que esmenten els corresponents amb la voluntat d'aclarir les referències i facilitar la comprensió del context en què es van redactar les cartes. En la transcripció s'han esmenat els errors de tipografia, ortografia, gramàtica o puntuació evidents, i també s'ha sistematitzat l'ús de la lletra cursiva i de les cometes. S'han respectat, però, els estrangerismes i les expressions en altres idiomes, així com la llengua en què s'ha redactat cada text.

Finalment, cal agrair la bona disposició i la generositat de Diana Coromines i Calders i de Raimon Artís i Mercadet, representants dels hereus de cadascun dels nostres personatges, que s'han avinuat a fer pública una part d'un llegat familiar per tal que esdevingui, també, un llegat que transcendeixi els arxius on està dipositat.

FRANCESC GALERA

3. EPISTOLARI

FRANÇA

CARTA 1

Menjar, beure
i no fer res

25 km. de París, 5-IV-39

M. Tísner.

Ville de Toulouse¹ (500.000 habitants, *seulement*)

Amic de les meves entranyes,

T'escric des del castell de Roissy, voltat de vint-i-cinc criats que es barallen per veure quin anirà a tirar la carta.

Només fa molt poc que som aquí, però ja es veu de seguida que això és el gran lloc per a engreixar-se. Hi ha un parc els límits del qual no són coneguts per persona humana. Sembla que hi ha tres expedicions que sortiren per tal de fixar-los i només n'ha tornat una, però va retornar boja i hom i don no n'han pogut treure l'aigua clara.

El viatge també va ésser molt maco. Quan ja semblava que no hi arribaríem mai, patam! ens trobem davant d'un castell com unes cuixes i un rètol com ara aquest:

Roissy-en-Brie
París 25 kms.
>>----->

1. Avel·lí Artís-Gener, juntament amb la seva família, s'allotjava a la residència per a refugiats vinculats a l'àmbit de la cultura que el Comité Universitaire d'Aide à l'Espagne Républicaine, presidida per Camille Soula, havia habilitat a les dependències d'una antiga caserna de bombers de Tolosa de Llenguadoc, raó per la qual sovint se l'anomena *maison des pompiers*.

(Les taques no hi eren, perquè el cartell és d'esmalt, des de *luegu*)

L'alcalde no ens va venir a rebre, perquè segons tinc entès ni tan sols té esment de la nostra existència. Però això no quita. La recepció va ésser fluïdíssima i diu que tothom es va emocionar molt.

El castell és de bo de veres, tot ell de pedra picada i decorat pels de dintres. Hi ha piscina, pistes de *basket*, *foot-ball*, *bowling*, eines d'esgrima, ping-pong, billar i altres coses distingides el nom de les quals sento no recordar.

Però amb tantes coses com hi ha, no hi ets tu, i això li fa perdre la gràcia, ve-li aquí. En Trabal em va dir *motu proprio* que la teva vinguda aquí havia anat del fi d'un gruix d'un tel de ceba, i perdona l'expressió. No obstant, prossegueixen els *pour parler* i hom confia resoldre l'*affaire*.

Digues a la Rosa que penso molt amb ella, i que la distància *hostiga* el meu amor. Patim molt el Manresa i jo, redena!

Encara no s'ha llençat al canal l'Arcadi? Digues-li que si es mata no li miraré mai més la cara.

Acabo i em reservo moltes altres coses per la pròxima (gairbé imminent) lletra, perquè en Cluselles² i en Joan Jordana³ volen dir-hi la seva. Rep un petó, que la distància fa venerable, del teu estimat amic Pere.

Abraça la Rosa de part meva, i digues a l'Arcadi que aquesta nit l'he somniat.

[carta manuscrita]

2. Enric Cluselles i Albertí, *Nyerra* (1914-2014). Dibuijant i decorador, va travessar la frontera amb Pere Calders i Avel·lí Artís-Gener.

3. Fill de Cèsar-August Jordana i Aurora Benet.

CARTA 2

París, 7-IV-39⁴

Amic de l'ànima:

T'escric des de la Rue du Vieux-Colombier, moments després d'haver llençat a la *boîte à lettres* la postal que ja deuràs rebre oportunament. T'he de fer una enèrgica recomanació, per la idea que amb els teus elogis m'havies fet de París. París és baix i fumat, i els seus jardins i monuments increïblement petits. A l'interior de Nôtre-Dame m'ha faltat l'aire i he trobat que hom no s'hi podia moure. De fora, quan l'he vist, m'he quedat de pedra, perquè me l'imaginava tres o quatre vegades més gran. L'Òpera m'ha fet riure; comparada amb la que jo m'havia imaginat, sembla un urinari. El jardí de Luxembourg queda de torreta de la Bonanova i les Tuileries són inferiors al nostre Turó-Park. La plaça Vendôme no està malament, però no paga el tret.

Els autobusos són ridículs, els establiments tronats, els uniformes poca-soltes, el Sena estret i mullat; els guardians de la pau semblen «serenos», les dones semblen bacallans i tot plegat sembla que és veritat allò que val més creure-ho que anar a veure-ho.

Però veus? És el que té París. A desgrat de tot això m'ha agradat extraordinàriament i trobo que és el gran lloc per a fer-hi grans coses. Quan m'hagi passat la intoxicació que tinc de carrer de Petritxol i de plaça de les Olles és possible que trobi (jo també) que París és maco de debò.

(Ara s'acaben d'asseure a la meua taula de cafè tres xinesos amb ulleres que parlen animadament en xinès. Em sento tot cosmopolita, i no ho dic per alabar-me)

El castell de Roissy sí que és una cosa seriosa. Avui estic macat de tot el cos, perquè ahir em vaig passar el dia jugant a

4. La data del document original indica l'any 1937, però es tracta, sens dubte, d'un lapsus de l'autor, atès que al final de la carta següent es referència a aquesta.

tennis, i a una cosa que no sé com se'n diu, però que consisteix a tirar enlaire una anella de goma (Dunlop. Made in France) i a caçar-la al vol. Així, per carta, sembla poca-solta, però de veres és un joc⁵

[carta manuscrita]

5. La carta s'acaba aquí, a mitja frase. El full següent no s'ha conservat.

SUMARI

1. Presentació	5
2. Criteris d'edició	11
3. Epistolari	13
4. Documents	163
a. Carta d'acceptació a Mèxic d'Avel·lí Artís-Gener. .	165
b. Carta d'acceptació a Mèxic de Pere Calders.	166
c. Certificat de la Institució de les Lletres Catalanes expedit a Pere Calders.	167
5. Textos	169
a. «Vides paral·leles amb Tísner». Parlament de Pere Calders a l'acte de lliurament del Premi d'Honor Jaume I de 1986 a Avel·lí Artís-Gener . . .	173
b. «Pere Calders, infant». Parlament d'Artís-Gener a l'acte de lliurament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes de 1986 a Pere Calders, publicat a la revista <i>El Temps</i> , any III, núm. 103, 1986, p. 52-53.	175

La correspondència conservada entre Pere Calders i Avel·lí Artís-Gener, *Tísner*, la conformen un total de seixanta-una cartes datades entre el 1939 i el 1986, que essencialment neixen de la necessitat de comunicació en aquells períodes en què aquests dos grans amics van estar separats geogràficament.

Destaquen les cartes de Calders des del *château* de Roissy-en-Brie, que donen testimoniatge d'un episodi de l'exili intel·lectual català del qual no s'han conservat gaires documents de primera mà, així com dels neguits de situar-se en els primers moments de l'estada a Mèxic. Un segon grup de cartes, que van des de la tornada a Catalunya de Calders fins al retorn de Tísner, inclou les missives d'ambdós escriptors, cosa que ens permet llegir un diàleg epistolar vivíssim.

Aquest epistolari, doncs, permet recrear una relació per escrit que s'allarga durant 47 anys. La riquesa estilística del conjunt, el to afectuós i íntim, i ben sovint l'humor constitueixen un comerç epistolar de primer nivell.

Universitat
de les Illes Balears

Edicions
UIB

Publicacions de l'Abadia
de Montserrat

ISBN 978-84-9191-151-7

1 9 1 5 5

9 788491 911517